

doi.org/10.34765/sp.0320.a06

POCZĄTKI INSTYTUCJONALIZACJI SOCJOLOGII NIEMIECKIEJ A PROFESJONALIZACJA BADAŃ SPOŁECZNYCH

Streszczenie

Zasadniczym celem artykułu jest analiza przyczyn powołania Niemieckiego Towarzystwa Socjologicznego w 1909 r. oraz splotu okoliczności poprzedzających pierwszy kongres we Frankfurcie nad Menem, który odbył się rok później. Według autora tekstu zasadniczym źródłem procesu instytucjonalizacji socjologii niemieckiej było dążenie przez Maksa Webera do profesjonalizacji badań społecznych w Niemczech. Mimo iż nie był inicjatorem powołania towarzystwa to dzięki niemu przebieg instytucjonalizacji socjologii został ukierunkowany merytorycznie i trwa do dziś. Główne wnioski wprowadzone zostały na podstawie analizy materiałów archiwalnych dokumentujących omawiany temat. Ponadto dokonano przeglądu literatury przedmiotu pod kątem analizowanego problemu.

Słowa kluczowe: socjologia niemiecka, instytucjonalizacja socjologii, historia socjologii, profesjonalizacja wiedzy.

Kody JEL: A13, A14, J24, N01

Wprowadzenie

Socjologia jako dyscyplina naukowa narodziła się we Francji w XIX w. Za jej ojca uznaje się Augusta Comte'a, jednakże rozwój socjologii wiąże się osobą Emila Wormsa. Pochodził z Luksemburga, studiował na uniwersytetach w Heidelbergu i Paryżu, później był profesorem prawa i ekonomii na Uniwersytecie w Renes. Był też prekursorem francusko-niemieckiej współpracy naukowej, mimo olbrzymich oporów ze strony władz francuskich. Jego syn René zaliczany jest do głównych postaci francuskiej socjologii przełomu XIX i XX w. Wiedza społeczna rozwijała się również w Niemczech. Narodziła się w wyniku dyskursu teoretycznego, który prowadzili między sobą przedstawiciele różnych dziedzin wiedzy.

Niemiecka wiedza społeczna jako dyscyplina naukowa była spóźniona w swoim rozwoju teoretycznym w stosunku do jej francuskiej odpowiedniczki. Oprócz tego wśród założycieli niemieckiej socjologii była odczuwana skryta niechęć do akceptacji faktu, iż socjologia była dziedziną wiedzy o francuskim rodowodzie kulturowym (Aron 1935). Bolesnie doświadczył tego Georg Simmel, który po spotkaniu z René Wormsem próbował bezskutecznie zainicjować powstanie w Niemczech socjologii jako dyscypliny akademickiej jeszcze w końcówce XIX w. Paradoksalnie dzięki temu stał się prekursorem najpierw socjologii amerykańskiej. Stany Zjednoczone były traktowane w tym czasie przez władze niemieckie z dużą rezerwą obojętności, Niemcy uznawali siebie wtedy za kraj o wyższym rozwoju przemysłu i nauki niż USA. Amerykanie jednocześnie przyjeżdżali dość powszechnie z zamiarem studiowania na niemieckich uniwersytetach. Miało to swoje konsekwencje dla rozwoju elit naukowych Stanów Zjednoczonych (Czekaj 2007, s. 17–71). W porównaniu z nimi francuscy studenci byli rzadkością. Wyjątek stanowili mieszkańcy Alzacji i Lotaryngii, którzy przeważnie byli dwujęzyczni.

Zasadniczym celem niniejszego artykułu jest ukazanie źródeł ideowych oraz przesłanek organizacyjnych narodzin niemieckiego ruchu socjologicznego na przełomie XIX i XX w. Problem ten jest w dotychczasowym dorobku polskiej literatury socjologicznej niedostatecznie rozpoznany badawczo.

Wiedeński łącznik

Fobie i uprzedzenia antyfrancuskie występujące wśród elit społecznych Cesarstwa Niemieckiego były nie tylko silną barierą polityczną w rozwoju stosunków między oboma państwami, ale również promieniowały na prawie wszystkie dziedziny życia publicznego i prywatnego obywateli. Władze francuskie nie były dłużne Niemcom w tym względzie. Na przełomie XIX i XX w. osoby wpływowe związane z kołami rządowymi III Republiki kreowały powszechne przekonanie, znajdujące żywy odzew w społeczeństwie francuskim, iż Niemcy to zasadniczo w swej masie „tępi” prusacy⁹.

W tej sytuacji politycznej pojawiła się inicjatywa powołania niemieckiego towarzystwa socjologicznego, ale na wzór istniejącego już od 1905 r. w Austrii. Inicjatywa ta narodziła się w gronie trzech osób: Rudolfa Goldscheida, Georga Simmla oraz jego kolegi Hermanna Becka¹⁰. Jednak prekursorem tego przedsięwzięcia był Goldscheid, który na początku 1907 r. przyjechał z Austrii do Niemiec w poszukiwaniu współpracowników¹¹.

⁹ Analizując współczesne stosunki francusko-niemieckie, aż trudno uwierzyć, iż jeszcze sto lat temu były one tak głęboko przesiąknięte wzajemną wrogością.

¹⁰ Rudolf Goldscheid był austriackim pisarzem i protoplastą politologii. W latach 1883–1895 studiował w Berlinie filozofię i nauki polityczne (*die Staatswissenschaften*). Tam też poznał Georga Simmla. Hermann Beck był wszechstronnie wykształconym wydawcą (ukończone studia z ekonomii, maszynoznawstwa oraz nauk politycznych w Dreźnie, Berlinie i Heidelbergu). Georg Simmel był filozofem oraz prekursorem socjologii niemieckiej i amerykańskiej związanym z uniwersytetami w Berlinie oraz Strasburgu.

¹¹ Należy zadać pytanie o jego motywacje przyjazdu do Niemiec. Aktywność Goldscheida w tym względzie nie była prawdopodobnie bezinteresowna jak on to prezentował. Jego wyjazd do Berlina był pokłosiem nie do końca udanej współpracy ze środowiskiem wiedeńskich twórców ruchu socjologicznego. W Wiedniu był związany głównie z trzema znaczącymi ówczesnie profesorami: Wilhelmem Ostwaldem, Wilhelmem Jerusalem oraz Ludo Moritzem Hartmannem. Wśród wiedeńskich członków towarzystwa socjologicznego doszło do konfliktu, ale jego tło nie jest do końca jasne. Z rozmowy z Jellinkiem wynika, iż Austriacy tworząc socjologię jako nową dyscyplinę wiedzy, chcieli osiągnąć dominację w tej dziedzinie na całym obszarze niemieckojęzycznym, a Goldscheid nie był temu przychylny, ponieważ dążył do integracji naukowej Austrii z Niemcami. Prawdopodobnie jednak głównym motywem opuszczenia przez niego Wiednia były niespełnione ambicje dotyczące kariery naukowej, ale motywu odnoszącego się do przeciwdziałania prób austriackiej dominacji w niemieckim ruchu socjologicznym nie należy lekceważyć. Goldscheid był austriackim germanofilem. Na przełomie XIX i XX w. Cesarstwo Niemieckie i Austro-Węgry nie tylko coraz silniej współpracowały ze sobą politycznie i wojskowo, ale również nadal rywalizowały kulturowo o prymat w krzewieniu ducha germańskiego. Goldscheid mógł faktycznie dla własnej kariery lub z powodu przekonania próbować pokrzyżować ambicje cesarsko-królewskich urzędników oraz związanej z dworem cesarskim koterii profesorskiej, stworzenia w Wiedniu pangermańskiego ośrodka naukowego w zakresie nie tylko socjologii, ale również nauk politycznych, wykorzystując do tego celu panujące w Niemczech fobie antyfrancuskie. Jednak Goldscheid kariery akademickiej w Niemczech nie

Pierwsze swoje kroki skierował do Georga Jellinka, którego znał jeszcze z okresu jego profesury na Uniwersytecie Wiedeńskim. Z racji pełnienia funkcji rektora uniwersytetu w Heidelbergu był wtedy osobą wpływową w niemieckim środowisku akademickim i Goldscheidowi wydawało się to oczywiste, iż to właśnie Jellinek powinien firmować swoją osobą nowe przedsięwzięcie naukowe. Jednak ku zaskoczeniu Austriaka ze względu na pogarszający się stan zdrowia Jellinek odmówił zaangażowania się w organizację tego przedsięwzięcia i zaproponował Georga Simmla¹².

Decyzja Jellinka była rzeczywiście podyktowana jego stanem zdrowia i nie był to wybieg taktyczny czy przejaw kunktatorstwa z jego strony. Długotrwała choroba w zasadniczy sposób ograniczyła aktywność zawodową Jellinka jedynie do pracy publicystycznej, ale mimo złego samopoczucia aktywnie propagował idee powołania Niemieckiego Towarzystwa Socjologicznego. Zmarł w 1910 r., tuż przed pierwszym kongresem socjologicznym, na którym miał wygłosić referat. W zebraniu założycielskim towarzystwa nie był już jednak w stanie osobiście uczestniczyć, ale wysłał list. Jego śmierć była ciosem dla rozwijających się w bólach wzajemnych utarczek personalnych i politycznych niemieckich nauk społecznych. W środowisku akademickim w owym czasie dominowała profesorska duma i animozje polityczne. Prawdopodobnie cała inicjatywa skończyłaby się jedynie projekcją pragnień trzech osób, gdyby nie zainteresowanie się tym przedsięwzięciem dwóch kolejnych postaci: Ferdynanda Tönniesa i Maksa Webera. Pierwszy z nich był uznawany za protoplastę niemieckiej nauki społecznej wolnej od francuskich asocjacji ideowych,

zrobił, co wskazuje też na inną możliwość motywacji, iż założenie z jego inicjatywy towarzystwa socjologicznego w Niemczech miało służyć jedynie wzmocnieniu swojej pozycji naukowej we wpływekiej elicie politycznej oraz w środowisku akademickim Wiednia. Tak też się później stało. Więcej światła na tę sprawę rzuca wystąpienie Wernera Sombarta jako przewodniczącego sesji drugiej sesji plenarnej na kongresie socjologicznym w 1910 r. W swoim krótkim wystąpieniu zakomunikował zebranych o pozdrowieniach przywiezionych przez Goldscheina od towarzystwa socjologicznego z Wiednia. Ponadto stwierdził, iż towarzystwo wiedeńskie przewidywało możliwość przyjęcia socjologów niemieckich, a zatem również DSG należy przekształcić w niemiecko-austriackie stowarzyszenie i przejąć inicjatywę organizacyjną. Należy zauważyć, iż w latach 1912–1933 austriaccy naukowcy brali czynny udział w kongresach DGS. Ich aktywność nasiliła się po rozpadzie Austro-Węgier. W 1926 r. kongres towarzystwa odbył się w Wiedniu. Wydawało się, że połączenie towarzystw jest tylko kwestią czasu, z dominującą rolą Austriaków. Doszło do tego, ale niestety po dojściu nazistów do władzy i „Anschlussie” Austrii.

¹² Georg Simmel od 1903 r. bezskutecznie starał się o profesurę na uniwersytecie w Heidelbergu po Maksie Weberze. W rezultacie sporu na tym tle między Jellinkiem a Sombartem, który wspierał aspiracje Simmla, katedrę nauk społeczno-ekonomicznych objął jednak Eberhard Gothein, a w 1924 r. Alfred Weber, brat Maksa. Dla władz uniwersytetu Simmel był „za mało niemieckim” kandydatem na objęcie profesury w tak szacownej uczelni.

natomiast drugi był dla władz symbolem narodowego charakteru niemieckiej nauki. Weber wyraził zainteresowanie uczestnictwem w powołaniu towarzystwa socjologicznego, ale nazwa musiała odzwierciedlać niemiecki charakter przedsięwzięcia, jeżeli miało odnieść sukces (Weber 1994). W tej sytuacji Simmel zaproponował kompromisową nazwę towarzystwa: Deutsche Gesellschaft für Soziologie (Niemieckie Towarzystwo Socjologiczne). Skrót brzmiał DGS i został wprowadzony szybko do obiegu naukowego przez Webera, który celowo używał go powszechnie w publikacjach prasowych.

Pojawił się jednak inny problem. Istniały już dwa podobne programowo towarzystwa naukowe, które były pod każdym względem emanacją ducha niemieckiej nauki: Volkswirtschaft Verein i Sozialpolitische Verein. W tej sytuacji Simmel zabiegał o zaproszenie do współpracy przy powołaniu DGS osoby związane z wyżej wymienionymi towarzystwami. Chodziło mu o uniknięcie rywalizacji personalnej¹³.

Maks Weber zaangażował się w powołanie w Niemczech towarzystwa socjologicznego dopiero po rekomendacji tej inicjatywy przez Jellinka. Należy podkreślić, iż niektórzy inicjatorzy tego przedsięwzięcia, tzn. Goldscheid oraz Simmel, byli osobami nieco egzotycznymi w weberowskim rozumieniu ludzi nauki niemieckiej¹⁴. Trzeba odnotować również fakt, iż przystąpienie Webera do grona inicjatorów towarzystwa socjologicznego miało swoje dalekosiężne skutki. To dzięki niemu koncepcja Simmla, Becka i Goldscheida nabrała dynamiki rozwojowej zarówno z punktu widzenia celu, jak i zasad funkcjonowania przedsięwzięcia. Zasługi Webera nie ograniczają się jedynie do wpływu na sukces organizacyjny i programowy towarzystwa w okresie jego inkubacji, ale przede wszystkim do zbudowania na tej podstawie przez jego następców, zaledwie w ciągu kilku lat od momentu powstania, jednego z najsilniejszych merytorycznie środowisk socjologicznych na świecie.

7.03.1909 r. w Berlinie odbyło się zebranie założycielskie Niemieckiego Towarzystwa Socjologicznego. Następnie 14.10. tegoż roku w Lipsku założyciele DGS spotkali się na nadzwyczajnym spotkaniu celem omówienia spraw organizacyjnych oraz rozpoczęcia przygotowań do pierwszego kongresu

¹³ W większości towarzystw naukowych funkcjonujących w tym czasie w Niemczech Cesarz był honorowym patronem. To wiązało się nie tylko z nobilitacją jej członków, ale miało też polityczne znaczenie w pozyskiwaniu od władz pruskich środków na działalność statutową.

¹⁴ Należy pamiętać, iż Maks Weber na przełomie XIX i XX w. należał do grona najbardziej cenionych przez władze pruskie niemieckich naukowców. Według Bismarcka jego prace badawcze i zaangażowanie narodowe w Hakacie, były przesiąknięte duchem kreuującym kulturę niemiecką jako światowego lidera nowoczesności.

organizacji. W sumie członkami-założycielami DGS było kilkadziesiąt osób reprezentujących wszystkie najważniejsze uniwersytety niemieckie¹⁵. Ten szczęśliwy finał był niewątpliwie zasługą zaangażowania się Maksa Webera w organizację przedsięwzięcia.

Przyjęto również statut DGS. Określono w nim podstawowe cele i zasady organizacyjne towarzystwa. Według statutu członkiem mogła zostać każda osoba fizyczna akceptująca zasady statutu i płacąca składki. Zasadniczym celem było wspieranie rozwoju socjologii przez badania empiryczne, rozwój metod poznawczych i upowszechnianie wiedzy. Jednym z ważnych sposobów aktywności członków towarzystwa miały być publikacje pod auspicjami DGS. Wydaje się ciekawym, że towarzystwo, które było korporacją naukowców, przypominało spółkę akcyjną. Ciała statutowe były do niej podobne, przywiązywano dużą wagę do przejrzystych zasad gospodarki finansowej towarzystwa¹⁶. Ustalono również siedzibę i konto bankowe. Zarząd towarzystwa składał się z dziesięciu osób. Przewodniczącym został Hermann Beck, pierwszym zastępcą – Max Weber, a sekretarzem – Alfred Ploetz. Podstawowym zadaniem powołanego zarządu towarzystwa było zorganizowanie pierwszego kongresu socjologicznego w Niemczech, który miał się odbyć rok później we Frankfurcie nad Menem. Wybór miejsca kongresu nie był przypadkowy. Stanowiło to pokłosie osobistych powiązań biznesowych Maksa Webera z Wilhelmem Mertonem¹⁷.

¹⁵ Byli to: Georg Simmel, Ferdinand Tönnies, Werner Sombart, Alfred Ploetz, Ernst Troeltsch, Eberhard Gothein, Andreas Voigt, Hermann Kantorowicz, Paul Barth, Ernst Berheim, Eduard Bernstein, Ladislaus Bortkiewicz, Kurt Breyisig, Karl Bücher, Hermann Cohen, Eduard David, Franz Eulenburg, Rudolf Goldscheid, Alfred Grotjahn, Edward Jaffe, Ignatz Jastrow, Georg Jellinek, Karl Lamprecht, Wilhelm Lexis, Franz von Liszt, Robert Mayer, Albert Moll, Paul Natrop, Franz Oppenheimer, Friedrich Prinzing, Robert Sommer, William Stern, Ernst Troeltsch, Heinrich Waentig, Alfred Weber, Maks Weber.

¹⁶ Od początku DGS zaprojektowano jako przedsięwzięcie naukowe, ale o charakterze komercyjnym, co miało odzwierciedlenie w statucie przez wyeksponowanie roli darczyńców. W ciągu kilku miesięcy od daty powstania dzięki Maksowi Weberowi towarzystwo otrzymało w postaci darowizny i subwencji ok. 25 tys. RM. Jak na owe czasy stanowiło to znaczną kwotę porównywalną z subwencjami jakie otrzymał Uniwersytet w Heidelbergu od amerykańskiej fundacji Carnegie na funkcjonowanie szkoły nauk politycznych (założonej przez Georga Jellinka) lub instytut nauk społecznych założony przez Ernesta Solvay w Brukseli. Należy podkreślić, iż DGS od początku funkcjonowania, aż po dziś, jest relatywnie zasobnym finansowo towarzystwem naukowym w świecie nauk społecznych.

¹⁷ Wilhelm Merton był darczyńcą towarzystwa, przekazał kwotę w wysokości 10 tys. RM. W tym czasie powołał we Frankfurcie Akademię Handlową, która dała początek przyszłemu uniwersytetowi. Kongres nowo powstałego towarzystwa był dla tej uczelni doskonałą promocją zarówno w środowisku akademickim, jak też na łamach prasy. Rodzina Mertona pochodziła z Wielkiej Brytanii. Dorobił się fortuny w bankowości, ale to mu nie wystarczało. Chciał być niemieckim Johnem Rockefellerem a Maks Weber motywował go w tym postanowieniu.

Narodziny socjologicznego Parnasu

Zanim rozpoczęły się obrady kongresowe konflikt między Georgiem Simmlem a Ferdynandem Tönniesem przybrał na sile. Spór dotyczył kwestii, który z nich ma wygłosić wykład inaugurujący kongres. Sprawa wydawała się początkowo banalna, ale urosła w przeddzień pierwszego posiedzenia do rangi gigantycznego problemu ambicjonalnego. Całemu przygotowywanemu z takim trudem organizacyjnym przedsięwzięciu groził blamaż inauguracyjny. Ponadto uczestnicy podzielili się na dwa obozy. Jeszcze kongres się nie rozpoczął a potencjalni uczestnicy byli już dostatecznie skłócenii listownie, co nie wróżyło pozytywnego finału spotkania. Jednak niespodziewanie Maks Weber znalazł szczęśliwe rozwiązanie, które zadowalało wszystkie zwaśnione strony¹⁸. Otóż przemówienie inaugurujące obrady miał wygłosić Tönnies we czwartek 20.10.1910 r. natomiast Simmel miał zaprezentować mowę powitalną na ten sam temat, ale w przeddzień oficjalnego otwarcia wieczorem¹⁹. W praktyce oznaczało to, iż były dwa wystąpienia poświęcone różnym sposobom rozumienia tego samego problemu, czyli odpowiedzi na pytanie, czym jest socjologia. Powstała sytuacja panelu dyskusyjnego jako nowej formy dyskursu naukowego. Jednak dopiero wystąpienie Maksa Weбера, które nastąpiło po referacie Tönniesia, wyjaśniło zgromadzonym sens powołania towarzystwa socjologicznego oraz organizowanie cyklicznych kongresów (DGS 1911).

Towarzystwo socjologiczne powstało dla realizacji grupowych interesów niemieckiej profesury w zakresie profesjonalizacji nauk społecznych, zarówno w kraju, jak i za granicą. Natomiast kongresy miały służyć do ewaluacji efektów jej komercjalizacji. Ukierunkowanie badań na implementację do praktyki politycznej i biznesowej było zasadniczym celem funkcjonowania

¹⁸ Należy pamiętać, iż ten spór poza wymiarem osobistych uprzedzeń miał też wymiar merytoryczny. Między Simmlem a Tönniesem trwał konflikt o „ojcostwo” niemieckiej socjologii. Ponadto obaj różnili się zasadniczo co do koncepcji uprawiania socjologii jako akademickiej dyscypliny naukowej. Nie bez znaczenia był też sposób w jaki odbywały się w tym czasie kongresy naukowe. Otóż zasadnicze znaczenie miał wykład inaugurujący, który kierunkował kształt merytoryczny całego kongresu. Natomiast wygłaszane referaty były tylko kolejnymi zaproszeniami do wymiany poglądów. Kongres socjologiczny w 1910 r. był skonstruowany według tego samego schematu, jednak z małym wyjątkiem, który później stał się zwyczajem kongresowym. Dwa wystąpienia wprowadzające do tematyki obrad: referat i koreferat merytorycznie ogniskowały od samego początku dyskusję wśród uczestników.

¹⁹ Nieoficjalnie wiadomo, iż to wystąpienie odbyło się podczas uroczystej kolacji powitalnej w jednej restauracji hotelowej we Frankfurcie nad Menem. Stąd narodziła się późniejsza praktyka organizowania bankietów podczas kongresów socjologicznych, która została rozpowszechniona na inne dziedziny.

towarzystwa. Weber w swoim wystąpieniu, które nazwał *Geschäftsbericht* (*Sprawozdanie biznesowe*) nie pozostawił wątpliwości uczestnikom w jakim celu zebrali się na kongresie. W swoim „*exposé*” położył nacisk na konieczność organizacji badań naukowych, które mają praktyczne zastosowanie. Ponadto kongresy według niego nie powinny być areną „akademickiej gadaniny”, ale miały służyć wymianie rzeczowych poglądów. To znaczy dyskusja musiała być uporządkowana merytorycznie i ukierunkowana na rozwiązywanie konkretnych problemów wyrastających z praktyki życia społecznego. Rzeczowość rozumiana była przez niego substancjalnie. Przedmioty badań powinny być dostępne poznawczo za pomocą klarownej teoretycznie metodologii analizy rzeczywistości społecznej²⁰.

Jednocześnie zwrócił uwagę na potrzebę publikowania wyników badań. W jego rozumieniu publikacje powinny być rozbudowanymi empirycznie raportami i zakończone generalizacjami, które można implementować do praktyki. W związku z tym postulował stosowanie w szerokim zakresie narzędzi statystycznych w analizie problemów społecznych. Wskazywał również na potrzebę upowszechniania wyników badań poza Niemcami, ze szczególnym uwzględnieniem Stanów Zjednoczonych. Należy podkreślić, iż propozycje Maksxa Webera były na wskroś nowatorskimi koncepcjami komercjalizacji wiedzy, jednak odniosły również inny skutek. Otóż jego wystąpienie dało asumpt do pojawienia się swoistych dla niemieckich profesorów komplikacji o charakterze ambicjonalnym. Weber zdawał sobie sprawę, iż rywalizacja może być źródłem rozwoju, ale również destrukcyjnego konfliktu personalnego, szczególnie w wymiarze karier naukowych. Cesarskie Niemcy to nie były Stany Zjednoczone, wzorce karier naukowych miały odmienny charakter. Mimo tego – zaryzykował.

Podsumowanie

Niniejszy artykuł jest zaledwie prolegomeną problematyki. Autor zwraca uwagę tylko na wybrane zagadnienia, jednocześnie starając się ukazać je w nowym świetle wiedzy polskiej socjologii. Powstanie Niemieckiego Towarzystwa

²⁰ Było to krytyczne nawiązanie do pojawiających się ówczesznie w Niemczech koncepcji intelektualnych, które według Webera były tylko mniej lub bardziej udanymi projekcjami ideowymi i mającymi luźny związek z rzeczywistością społeczną, np. poglądy Oswalda Spenglera.

Socjologicznego było efektem splotu okoliczności i zdarzeń, które zostały zwieńczone sukcesem dzięki wysiłkowi organizacyjnemu i zaangażowaniu intelektualnemu kilku luminarzy niemieckiej nauki z przełomu XIX i XX w. Kongresy socjologiczne były manifestacją powstawania różnorodnych grup interesów niemieckiej profesury, którzy chcieli mieć w ten sposób wpływ na politykę i biznes. Socjologia traktowana była jako wiedza praktyczna o mechanizmach społecznych i sposobach rządzenia państwem. Głównym zadaniem towarzystwa było organizowanie badań naukowych i kierunkowanie dyskursu służące temu celowi. Od tej pory socjologia stała się pełnoprawną dyscypliną wiedzy akademickiej Niemczech. Władze stopniowo przestawały ograniczać możliwości powstawania katedr socjologii na uniwersytetach państwowych.

Mimo iż inicjatorem powstania towarzystwa był Rudolf Goldscheid, to jednak zasadniczą rolę w początkowej fazie przygotowań odegrał Georg Simmel, co było spełnieniem jego niezrealizowanych wcześniej planów życiowych wyrastających z ambicji zawodowych (Simmel 2005). Jednak realnym demiurgiem organizacyjnym niemieckiej socjologii instytucjonalnej okazał się Maks Weber. Ukształtował tematykę kongresu założycielskiego, która wyrastała z oczekiwań władz i przedsiębiorców co do kierunku badań oraz nadał temu rozgłos w prasie. Jednocześnie ukierunkował niemiecką myśl socjologiczną na problematykę polityczną. Ponadto wskazał na możliwość kreowania przestrzeni wspólnych interesów z biznesem (Weber 1998). To rzutowało na dalszy rozwój programowy towarzystwa. Weber był też prekursorem koncepcji komercjalizacji wiedzy społecznej. Jednak nagle po zakończonym kongresie wycofał się z aktywności w towarzystwie²¹. Z nie do końca jasnych przyczyn przestało go to interesować²². Mimo tego koncepcje merytoryczne przez niego wypracowane były nadal z sukcesem realizowane przez pozostałych członków, aż do zawieszenia działalności towarzystwa przez nazistów w 1933 r.

Po usunięciu się w cień Maksa Webera, działalność organizacyjna DSG była też kontynuowana i rozwijana przez jego brata Alfreda, a potem uczniów. U progu wybuchu wojny w 1912 r. odbył się drugi kongres socjologiczny poświęcony problematyce narodu i nacjonalizmowi (DGS 1913). Była to odpowiedź

²¹ Kilka lat później, w 1919 r., wydał swoją słynną książkę *Politik als Beruf*, która była kwintesencją jego niespełnionych oczekiwań wobec działalności towarzystwa po kongresie założycielskim (Weber 1926).

²² Wiadomo jedynie, że wpływ na decyzję Webera miała prawdopodobnie jego żona Marianne. Z ich korespondencji wynika, iż krytykowała Maksa za zbyt duże poświęcanie swojego cennego czasu na wspieranie nowo powstałej organizacji kosztem realizacji jego aspiracji politycznych (Weber 1984).

na wyraźne zapotrzebowanie władz niemieckich na wszechstronną analizę tych problemów. Natomiast w czasach Republiki Weimarskiej towarzystwo socjologiczne stało się prawdziwym laboratorium myśli społecznej owych czasów, a kongresy wyznaczały kamienie milowe w jej rozwoju (Kaesler 1984). Kontekst francuski, a w latach 20. amerykański, stały się punktami odniesienia w rozwoju programowym socjologii niemieckiej tego okresu (DGS 1923). W 1934 r. tzw. Rebelia jeńska położyła kres działalności DGS w Niemczech, a dwa lata później nastąpiła likwidacja austriackiego towarzystwa socjologicznego. To był brutalny finał koncepcji towarzystwa zaprojektowanej przez jej twórców w 1910 r. Nastał mrok ideowy nazizmu, którego upiorne zwiastuny przeszło dwadzieścia lat wcześniej właśnie oni zaczęli dostrzegać. W kwietniu 1945 r., jeszcze przed zakończeniem wojny, dzięki Leopoldowi von Wiese nastąpiła reaktywacja socjologii niemieckiej w amerykańskiej strefie okupacyjnej²³. Natomiast towarzystwo socjologiczne już od 1946 r. zaczęło odgrywać wiodącą rolę w narodzinach idei politycznych powstałej kilka lat później Republiki Federalnej Niemiec (Lepsius 1993). W ślad za tym poszły towarzystwa prawnicze i ekonomiczne kładąc kolejne fundamenty pod powojenne koncepcje doktryny praworządności i dobrobytu Niemiec jako demokratycznego państwa prawa oraz socjalnej gospodarki rynkowej.

Otwartą kwestią pozostaje analiza polskich inspiracji w rozwoju niemieckiej socjologii, zarówno w wymiarach refleksji intelektualnej, jak i jej instytucjonalizacji. Dotyczyło to przede wszystkim zasług Ludwika Krzywickiego w narodzinach socjologii niemieckiej.

Heinz Maus zaliczał Krzywickiego – wspólnie z Tönniesem – do grona ojców założycieli socjologii niemieckiej (Maus 1962, s. 22). Pogląd o pomijaniu w dyskursie naukowym wkładu Krzywickiego w rozwój socjologii niemieckiej sformułował już w 1946 r., na pierwszym powojennym, „rozliczeniowym” kongresie DGS (Maus 1948). Do podobnego poglądu przychyliła się wiele lat

²³ W tym samym czasie nastąpiła za sprawą Leopolda von Wiese swoista kanonizacja socjologiczna Webera, Simmla i Tönniesa jako protoplastów demokratycznego społeczeństwa niemieckiego (Fleck 1996). Miało to znaczenie propagandowe. Był też zwrot programowy reaktywowanego towarzystwa ukierunkowany na otwarcie się na współpracę merytoryczną w kierunku francusko-amerykańskim (Wagner 1996) Główne role w towarzystwie zaczęli odgrywać zwolennicy ustanowienia stałego związku: René König, Alfred Weber, Alfred von Martin, Alfred Vierkandt, Theodor Adorno czy Heinz Maus. Wynikało to z ich oceny społecznej potrzeby odbudowy w pierwszej kolejności idei demokracji obywatelskiej w Niemczech. Dotyczyło to również ich wizji przyszłej pozycji międzynarodowej Niemiec w Europie Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych. Dokonano też ustalenia zasad etycznych współpracy socjologów z przedsiębiorcami w procesie odbudowy niemieckiej gospodarki.

później niemiecka badaczka tego zagadnienia Nadia Messerschmidt (Messerschmidt 2006). Problem polega na tym, iż dorobek badawczy Krzywickiego nie jest jedynym twórczym wkładem Polaków, który został pominięty lub zapomniany przez narrację historyczną w niemieckiej literaturze socjologicznej.

Bibliografia

- Aron R. (1935), *La sociologie allemande contemporaine*, Felix Alcan, Paris.
- Czekaj K. (2007), *Socjologia Szkoły Chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Górnośląska Szkoła Handlowa, Katowice.
- Fleck Ch. (Hrsg.)(1996), *Wege zur Soziologie nach 1945: autobiografischen Notizen*, Leske, Budrich, Opladen.
- DGS (1911), *Verhandlungen des Ersten Deutschen Soziologentages*, Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- DGS (1913), *Verhandlungen des Zweites Deutschen Soziologentages*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- DGS (1923), *Verhandlungen des Dritten Deutschen Soziologentages*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Kaesler D. (1984), *Die frühe deutsche Soziologie 1909 bis 1934 und ihre Entstehungs Milieus. Eine wissenschaftssoziologische Untersuchung*, Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Lepsius R. (1993), *Demokratie in Deutschland: soziologische- historische Konstellation analyse;ausgewählte Aufsätze*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Maus H. (1948), *Diskussionbeitrag in Deutsche Gessellschaft für Soziologie (Hg.) Verhandlungen des Achten Deutschen Soziologentages vom 19.bis 21. September 1946 in Frankfurt am Main*, Verlag von J.C.B. Mohr, Tübingen.
- Maus H. (1962), *A short history of sociology*, Philosophical Library, New York.
- Messerschmidt N. (2006), *Minderheitenpolitik und-soziologie in der deutschen und polnischen Demokratie der Zwischenkriegszeit*, Weissensee Verlag, Berlin.
- Simmel G. (2005), *Briefe 1880–1911*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Wagner P. (1996), *Liberté et discipline. Les deux crises de la modernité*, Métailié, Paris.
- Weber M. (1926), *Politik als Beruf*, Verlag von Duncker und Humblot, München-Leipzig.
- Weber M. (1984), *Max Weber. Ein Lebensbild*, 3. Aufl., J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.

- Weber M. (1994), *Briefe 1909–1910. Max Weber-Gesamtausgabe. Abteilung II: Briefe. Band 6.* Hrsg.: Lepsius, M. Rainer/Mommsen, Wolfgang J. in Zusammenarbeit mit Rudhard, Birgit/Schön, Manfred, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Weber M. (1998), *Briefe 1911–1912. Max Weber-Gesamtausgabe. Abteilung II: Briefe. Band 7.* Hrsg.: Lepsius, M. Rainer/Mommsen, Wolfgang J. in Zusammenarbeit mit Rudhard, Birgit/Schön, Manfred, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.

THE ROOTS OF THE INSTITUTIONALIZATION OF GERMAN SOCIOLOGY AND THE PROFESSIONALIZATION OF THE SOCIAL RESEARCH

Abstract

The main purpose of the article is to analyze the reasons for the establishment of the German Sociological Society in 1909 and the coincidence of the events preceding the first congress in Frankfurt am Main, which took place a year later. According to the author of the text, the main source of the institutionalization process of German sociology was Max Weber's pursuit of the professionalization of social research in Germany. Although he was not the initiator of the establishment of the society, thanks to him the course of institutionalization of sociology was factually oriented and continues to this day. The main conclusions were derived from the analysis of archival materials documenting the discussed topic. In addition, the available literature on the subject was reviewed in terms of the problem being analyzed. Thanks to this, condensation was possible in one text and source knowledge, but also outside the source.

Keywords: German sociology, institutionalization of sociology, history of sociology, professionalization of knowledge.

JEL codes: A13, A14, J24, N01

Afiliacja: **dr hab. Andrzej Michalak**
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Instytut Filozofii i Socjologii
ul. Podchorążych 2
30-084 Kraków
e-mail: andrzej.michalak@edukacja.uwm.edu.pl